

Nová kniha Františka Koukolíka vznikla jako záměr předat vlastní životní zkušenost svým vnoučatům. Autor se v ní pokusil zachytit, čím se zabývá přes půl století. Seskupil tu svá tradiční témata, zformuloval je však stručně a seřadil pro přehlednost podle abecedy. Knihu koncipoval jako mapu cesty za pochopením lidské nátury. Je plná faktů a souvislostí. V úvodní části poznamenává: „Zeptáte-li se mne, o čem knížka je, odpovím: o svobodě.“

Není to vždy veselé čtení, ale protože lidé vždy poslouchají raději to, co je příjemné a co chtějí slyšet, autor se snaží být věcný, dobře ví, že většina událostí v dějinách prostě příjemná není.

Současné velmocenské špičky umějí téměř kohokoli přimět, aby něco udělal proti své vůli. Moc je sladká a dav se nechá snadno zmanipulovat. Byli a jsou lidé, pro něž je závislost na moci silnější, než je závislost na jakémkoli druhu drogy. Výsledkem může být kolaps civilizace. Už se zase schyluje k novým válkám. I v Evropě. Současná Evropa a její kultura jsou znovu ohroženy řízenou invazí náboženských i jiných fundamentalismů. Spolu s autorem nám nezbyvá než věřit, že nepřestaneme racionálně uvažovat. Nestalo se to přece ani v těch dosud nejtemnějších staletích. Avšak vynález jaderných zbraní může věčné soupeření o zdroje ukončit i s existencí našeho druhu.

Nyní před námi všemi na celé planetě stojí tři jednoduché, ale zásadní otázky: Přežijeme? Dokážeme být dobrými lidmi užívajícími zdravý a současně srdcem prostoupený rozum? Dokážeme být navíc sami sebou? Autor na tyto otázky odpovídá optimisticky: „V první doufám. Druhému bych rád věřil. Třetí bych vám přál.“

www.galen.cz

O LIDECH A ŽIVOTĚ

FRANTIŠEK KOUKOLÍK

FRANTIŠEK KOUKOLÍK

O LIDECH A ŽIVOTĚ

Beksiński

Zdzisław Beksiński (1929–2005) maloval hrůzu. Překonal Goyovy obrazy, stejně jako dnešní hrůzy překonaly hrůzy Goyovy doby. Beksiński stejně jako Goya pochopil, kdo a co je strůjcem hrůzy. Beksiński napsal: „Rozumné sdělení o malířství si neumím představit.“ Měl pravdu. Stačí se dívat. Beksińského pro pár set zlotých zavraždil syn domovníka z domu, kde bydlel.

Bída

Nepřeju vám, abyste žili v bídě.

Kenneth Charles Calman (nar. 1941) ji popsal v osmi rozměrech:

- bída je pojem, který popisuje stav jedince nebo skupiny vystavené nedostatku zdrojů. Míra nedostatku významně ovlivňuje zdraví a pocit slušného života (nedostatkem zdrojů se rozumí nedostatek peněz a hmotného vlastnictví);
  - jestliže se pojem nedostatku zdrojů rozvine dále, může rovněž zahrnout emoční a další psychologickou podporu, ochranu životního prostředí, vzdělávání, životní a pracovní příležitosti, bydlení ve smyslu ochrany před zevními vlivy a úroveň bydlení, přístup k informacím a podobně;
  - bída může být absolutní nebo relativní. Zdraví ovlivňují obě její podoby.
  - absolutní, též primární bída se vyskytuje tam, kde si v důsledku nedostatečných zdrojů lidé nejsou schopni zajistit odpovídající potravu, ubytování ve smyslu ochrany ani základní životní potřeby, což může vyústit do ohrožení života;
  - relativní bída se měří porovnáním jedinců nebo skupin s nějakou normou definovanou místně, celonárodně nebo mezinárodně. Bez ohledu na to, jak je relativní bída definována, určuje mezeru mezi tím, co existuje, a tím, co by být mohlo. Tím dokazuje možnost, že se situace dá zlepšit;
  - bída nemusí nutně být statická záležitost. Může se měnit s věkem, dále se skutečností, zda postižený jedinec má, nebo nemá zaměstnání, s invalidizací a dalšími proměnnými. Bídu je možné odstranit;
  - bída může mít závažné důsledky, například deprivaci, odcizení, vyloučení ze společnosti, život na okraji společnosti. Uvedené pojmy označují vlivy, které jak samy o sobě, tak ve vzájemné kombinaci mohou vést ke ztrátě pocitu slušného života, k horší kvalitě života i k pocitu, že život nemá smysl;
  - bída má vztah k dalším kategoriím, například k sociální vrstvě, kultuře, stupni vzdělání, zaměstnání a vlastnostem prostředí. Každá z nich může být složkou problému bídy.
- Bída lidi ničí, děti víc než dospělí.

Bídu jsem viděl půlhodinku tramvají od Václavského náměstí,

když jsem byl dítě. Byla různá. Záleželo na tom, zda matky nebo otcové byli líní, hloupí, takže nic neuměli, pili, nebo všechno dohromady. Jestliže tomu tak bylo, potkával jsem děti stejně staré jako já, s očima, v nichž se zračila propast, které jsem nerozuměl. Jestliže tomu tak nebylo, byla obydlí čistá, děti v sepraných a spravovaných šatech, hubené a čisté. Bydlení nepáchalo, uvnitř ani kolem nebyl nepořádek, ale děti byly hladové. Vodil jsem je v neděli a pondělí domů, dával jim babiččiny koláče a buchty, byly na neděli. Snědly velkou část pekáče. Babička to neviděla ráda, ale mlčela. Nevěděl jsem, zda nedělám něco špatně. V dospělosti jsem viděl bídu v cikánských osadách na východním Slovensku, bídu zbytečnější, než je ve slumech současného rozvojového světa.

Bída se dá měřit několika stupnicemi.

Jejich obsah a smysl se od Calmanova popisu v principu neodlišuje. Nejrozšířenější jsou Giniho koeficient a Indexy lidské bídy užívané OSN a dalšími organizacemi, najdete je v kap. Chudoba. Giniho koeficient určuje rozsah, v němž se distribuce příjmu odlišuje od dokonale rovnoměrného rozdělování. Koeficient se pohybuje v rozmezí hodnoty 0–1. První hodnota znamená absolutní rovnost, zjednodušeně řečeno „všichni mají stejně“, druhá hodnota absolutní nerovnost, „jeden má vše, druzí nic“. Čím je Giniho koeficient vyšší, tím vyšší je míra hmotné nerovnosti ve zkoumané skupině. Pohybem Giniho koeficientu v průběhu několika let lze například sledovat, jak se rozevírají socioekonomické nůžky neboli jak jedna skupina lidí bohatne a druhá relativně nebo absolutně chudne. Kritická hranice koeficientu se odhaduje ve výši 0,4. Čím výš nad tuto hranici, tím větší bývá ve společnosti socioekonomické napětí. Bída je absurdní. Lze na ní bohatnout. U nás to prokazují majitelé ubytoven pro sociálně vyloučené menšiny.

Socioekonomický status,

zkratkou SES, je mnohorozměrný pojem vyjadřující, jak na tom jste ve společnosti ekonomicky a sociálně, jaká je vaše životní úroveň, jak bydlíte, jak je vybavená vaše domácnost, jaká je úroveň vašeho vzdělání, jaký je váš podíl na moci, jak vysoká je vaše prestiž a na jaké příčce sociálního žebříčku jste. Takový žebříček může mít třeba pět stupňů, od příjmově nejvyššího po příjmově nejnižší. Může mít deset stupňů označujících, zda svůj život cítíte od nejhoršího po nejlepší možný. Nejjednodušším měřítkem SES jsou příjem, výše vzdělání

a zaměstnání, popřípadě nějaká jejich kombinace. Příjem, výše vzdělání a pozice v zaměstnání bývají v korelaci, vzájemně je však nelze zaměňovat.

Nízký SES ohlupuje:

záporně ovlivňuje zejména pracovní paměť, řídicí funkce mozku, jimž se v běžné řeči říká například vůle, motivace, myšlení. Záporně ovlivňuje také kvalitu jazyka a řeči. Poškození se posléze může projevit jako pokles inteligenčního kvocientu ohlašujícího pokles biologické inteligence, to je inteligence v nejširším slova smyslu, nikoli jen ta, kterou měří testy inteligenčního kvocientu. Mechanismem ohlupování je stres a jeho důsledky. A naopak: ohloupení lidé a lidé, kteří mají nízký inteligenční kvocient, propadají do spodních úrovní SES.

Setkávám se s lidsky vysoce rozvinutými,

kvalifikovanými, pracovitými lidmi kolem padesátky, kteří přišli o práci a nemohou ji najít. Často propadají pocitu viny, jsou úzkostní, depresivní, vyčítají si a přemítají, co udělali špatně, kde je v nich chyba. Díky debilizaci si neuvědomují, že jsou zcela v pořádku, zatímco chyba je v systému, jenž je to této situace vešnal.

Bída zabíjí dnes stejně jako před sto lety. V tuto chvíli nemám na mysli hlad v nejchudších oblastech světa, ani důsledky přírodních katastrof nebo válek. Na mysli mám průmyslově rozvinutý svět a nerovnost příjmu. O příčinách se debatuje: vzdělanější a bohatší lidé méně kouří, výskyt obezity je u nich nižší, mají lepší přístup ke kvalitnější zdravotní péči. Životní styl, způsob, kterým lidé žijí, má sice k úmrtnosti také zřejmý vztah, ale přesto: ať počítáte, jak chcete, úmrtnost má přímý vztah k nerovnosti příjmu, ať jde o americké okresy chudé, nebo bohaté.

Subjektivní socioekonomický stav

neboli SSS na výsledku mnoho nemění. Koneckonců bývá do značné míry vyjádřením objektivního socioekonomického stavu. SSS se měří tak, že lidem nakreslíte žebřík s deseti příčkami a řeknete jim, že na nejvyšší příčce jsou lidé, kteří mají nejvíc peněz, nejvyšší vzdělání a nejlepší práci, na nejnižší příčce jsou lidé, kteří mají peněz nejméně, jsou málo vzdělaní nebo nevzdělaní a mají nejhorší práci nebo jsou bez práce. Pak je požádáte, aby na některou z příček nakreslili, kde se cítí být. Porovnáte to s objektivním stavem: mírou vzdělání, pracovním zařazením a bohatstvím, které je nějakým způsobem definované. Přidává se věk, manželský stav. Dále se jich zeptáte, jak sami

hodnotí svůj zdravotní stav. A vyšetříte je: zjistíte, kolik a proč jich je invalidních, kolik chronicky stůně, kolik postihla deprese, jak jsou na tom s krevním tlakem, zda mají cukrovku, zda jsou obézní, a změříte u nich některé biochemické veličiny, například hladinu krevních tuků. Čím vyšší SSS byl zjištěn, tím lépe lidé hodnotili svůj subjektivní zdravotní stav, tím vzácnější byla deprese a chronická onemocnění. SSS byl v přímém vztahu k výši vzdělání, druhu povolání, a to jak podle subjektivních, tak i objektivních měřítek zdraví. Subjektivní socioekonomický stav je prachobyčejným vyjádřením toho, kam to lidé v životě dotáhli a jak na tom hmotně jsou. Je mi hanba, když před svou nemocnicí vidím billboard „Pomozte hladovějícím dětem ještě dnes“. Není zbytečný, přitom je naprosto zbytečný. Prý je lepší rozsvítit jedinou zápalku než naříkat nad temnotou. To je pravda, ale co tvůrci temnoty?

V dětství na mne bůh shlížel z obrazů buď jako zachmuřený, hněvivý, nebo dobrotivější, vousatý a vlasatý starší pán. Často vypadal jako trojúhelník s paprsky, vevnitř byla zřítelnice, což mi bylo nejasné. O mnoho let později jsem zjistil, že na mne vlastně kouká staroegyptské Horovo oko. Bůh měl být všude. Neviděl jsem ho, protože je, jak jsem slyšel, neviditelný. Když jsem se zeptal, zda je i v cihle, dostal jsem pohlavek. Po zpovědi, bylo mi osm let, jsem vyslechl, že nesmím hřešit, neb mne jinak bůh potrestá. Opatrně jsem se rozhlížel a se strachem jsem si, opatrně a jen malinko, v myšlenkách zahřešil, zvědav, co se stane. Nestalo se nic. Pak už jsem ke zpovědi nešel. Že by bůh mohla být žena, někdo další nebo něco jiného, mne napadlo až později. Během života jsem se potkával s mnoha přesvědčivými argumenty, že bůh existuje, a početnými argumenty, že tomu tak není. Postupně jsem došel k názoru, že bůh zcela jistě existuje, jen jde o něco jiného, než tvrdí teologie. Což se pokusím doložit třemi argumenty.

Prvním argumentem je neuronální reprezentace.

Dejme tomu, že kolem vás právě přeběhla kočka. Jak jste poznali, co se dělo? Světlo odražené od kočky a zrakové scény, ve které kočka byla, dopadlo na sítnice vašich očí. Deset vrstev nervových buněk sítnice proměnilo informaci obsaženou ve světle do řeči nervových impulsů. Ty se během desítek milisekund a s mikrometrovou přesností přenesly ze synapsí sítnice – synapse jsou místa, kde si nervové buňky předávají informace – do synapsí neuronálních vrstev zrakového mezimozku. Říká se tomu mapování. V dalších desítkách, následně stovkách milisekund byla činnost synapsí zrakového mezimozku stejným způsobem mapována v synapsích zrakových polí mozkové kůry. U lidí jich je známa málem desítka. Jsou v týlních, spánkových a temenních lalocích a zabírají téměř třetinu objemu celé mozkové kůry. Biliony synapsí zrakových korových polí následně vypočetly tvar, směr pohybu, barvu a další zrakové vlastnosti objektu.

Počítání – elektrochemická činnost každé synapse zvlášť a relevantních synapsí společně – začne s nejjednoduššími znaky zrakového objektu v nejzadnějších polích v týlních lalocích mozku a postupně je slučuje ve spánkových a temenních

Jaký smysl má, že jsem? Jaký smysl má všechno, v čem jsem a čím jsem? Má smysl to, co dělám? Jaký smysl má, že vůbec něco je?

Malé děti tyhle otázky nekladou, nenapadnou je.

Mohou se objevit v průběhu dospívání společně s dalším filosofováním, akutními láskami a různě mohutnou tvorbou poezie. Jestliže vás v průběhu dospělého života nebo stárnutí, v době, kdy vám zrovna bude zle po duši, napadne: „Jaký to všechno má smysl? Moje práce? Svět? Dějiny? Vesmír?“ Pak, nebudete-li existenciálními filozofy nebo básníky, uvažte, zda nejste prachobyčejně depresivní.

Deprese je totiž častá u intelektuálů i lidí, kteří jsou jejich opakem.

Psychiatři tvrdí, že během života aspoň jednou postihne čtyři lidi z deseti. Pocit, že nic nemá smysl, je jeden z příznaků. Filozofy, básníky, teology i psychiatry může deprese sejmout jako kohokoli jiného. Lidé si často říkají „přece nejsem blázen“ a neléčí se. Pozor na ni. Může odeznít bez léčení. Jenže tím značně vzroste riziko, že se vrátí. Deprese má vysokou úmrtnost. Pocit nesmyslnosti bytí může doprovázet i dlouhodobé užívání vyšších dávek marihuany, chronický alkoholismus, drogové závislosti, vědomí, že se blíží vlastní smrt a přílišné čtení existenciální literatury. Větu ve smyslu „lepší je se nenarodit“ najdete ve starozákonní knize Kazatel. Dnes se říká něco podobného: „Život je bestie a pak umřeš.“

Otázka, proč vlastně něco existuje,

bývá považována za jednu z nejhlubších filozofických otázek.

Jestliže nejde o projev deprese, může to být špatně položená otázka, a to z jednoho povrchního a jednoho hlubšího důvodu.

Povrchní důvod říká, že kdyby neexistovalo nic, neměl by se kdo ptát.

Hlubší, fyzikálně doložený, důvod říká, že nicota existuje podobně, jako existují bohové, andělé, ďáblí, draci, nebe, peklo, ráj, víly, skřítci a okřídlení koně. Je součástí Světa 3.

Nicota je výrok „Něco existuje“, obrácený naruby do výroku „Neexistuje nic“ a formulovaný jako otázka „Proč neexistuje nic?“. Jak známo, otázka výrok není. Jazyk je nadto schopen velkého množství výroků, které smysl nemají, i když vypadají, že ho mají. Syntakticky jsou správné, sémanticky bezobsažné. Což si ve Švejkovi uvědomil i Jaroslav Hašek: „Co by bylo, kdyby nic nebylo?“

Smysl světa a života je ubezpečující pocit (P1, s. 386),

který vzniká interakcí zdravého mozku s prostředím. Uvažování následuje. Pocit smyslu života říká, že ve světě jsou pravidelné, opakující se jevy a že se v něm orientujeme. V plném rozsahu se objevuje v průběhu pozdního dětství a dospívání společně s metakognicí: poznávám, že jsem něco poznal. Pocit smyslu života se prohlubuje a košatí s rozvinutější schopností autoreferenčního systému povídat si zpětnovazebně s dalšími funkčními systémy, například se systémy smyslového poznávání, s různými druhy paměti a emotivitou. Vytvoří se u různých lidí různou rychlostí, do různé šířky a hloubky celý další život, u žen pravděpodobně jinak než u mužů. Kromě toho je pocit smyslu života proces, nikoli trvalý stav. Jiný může být pocit smyslu života v rané dospělosti, jiný bývá ve stáří. Se smyslem života je to podobné jako s Vojnou a mírem Lva Nikolajeviče Tolstého. Jinak ji čteme ve dvaceti, jinak v padesáti, jinak po sedmdesátce.

Přišli jsme z největšího stejně jako z nejmenšího světa.

Jeden z modelů největšího světa říká, že se vesmír měl vylíhnout před 13,7 miliardami let v události, které se říká Velký třesk. Co se dělo právě v té chvíli, není známo. Co se dělo předtím a proč se Velký třesk udál, také není známo. Fyzikální zákony začínají platit až o chvíli později. Ve chvíli Velkého třesku na ně byla teplota a tlak příliš vysoké. Následné události jsou popsány docela pěkně až dodnes. Co bude dál, se také dobře neví, neboť vesmír roztahuje skrytá neboli temná energie. Co to je, rovněž není známo. Ani není zcela jisté, že to skutečně existuje. Docela dobře je možné, že vesmíry pučí jeden z druhého jako koráli a některé jsou pro život vhodné, jiné nejsou. Budete-li o tom uvažovat, vzpomeňte na výrok Johna Archibalda Wheelera (1911–2008), geniálního fyzika a kosmologa: „Neutlkejte za autobusem, ani za poslední kosmologickou teorií. Za rohem je další.“

Na opačném okraji velikostí je svět kvantových událostí. A na jeho dně je kvantové vakuum, soubor nesmírně bouřlivých událostí v trvalých proměnách, nazvaných kvantové fluktuace. Prozrazuje se v experimentech. Příkladem je *Casimírov efekt* (lit. cit.; viz též poznámku 5 na s. 358).

Nejtěžší současný vědecký problém

říká, že jak teorie relativity, tak i kvantová teorie platí, ale nedaří se je sloučit, přestože obě popisují svět a popisují ho natolik správně, že se dle teorie relativity řídí pohyb umělých nebeských těles a užití kvantové teorie v praxi znamená podstatnou část hrubého domácího produktu technicky rozvinutých států. Takže jsou obě neúplné a snad se jim podaří najít společného jmenovatele. Zda jím bude nějaká podoba teorie superstrun, například M teorie, by se mohla dozvědět vaše generace, ale jisté to nijak není. Zkuste je přijmout tak, jak říkají pravidla kritického myšlení.

Smyslem života je adaptace

na nepředvídatelné proměny prostředí. Chování živých bytostí v nejistém a proměnlivém světě je buď adaptivní, nebo adaptivní není. Adaptivní chování v nejistém světě je kompromis mezi využíváním již známých zdrojů a zkoumáním prostředí s cílem zjistit, kde by mohly být další, případně cennější možnosti. Jestliže chování adaptivní není, živý systém zemře.

Lidské adaptivní chování je výsledek biologické a kulturní evoluce (P2, s. 386). Oba procesy se prolínají a doplňují. Individuálním systémem lidské adaptace a heuristiky (P3, s. 386) je mozek. Heuristika je tvorba jednoduchých pravidel „jak na to“ v případě, že není známo přesné řešení krok po kroku (P4, s. 386). Na základě záměru nebo cíle mozek aktivně vyhledává informace, jejichž existenci v prostředí předpovídá. Zpracovaná informace je užita k adaptaci na zjištěnou realitu. Výsledkem je nová, adaptovaná představa. Příklad: jestliže lidé v paleolitu hledali jeskyni vhodnou k obývání, nebylo jisté, zda v ní už nesídlí medvědi. Takže se dívali na okolí vstupu, naslouchali, co se děje vevnitř a čichali. Podle toho se chovaly neuronální sítě jejich mozku, pak se rozhodli, zda vstoupí, nebo nevstoupí. Jestliže v současnosti hledáte nový byt, podíváte se, jak vypadá, plánujete případně ještě jedno povolání, abyste splatili hypotéku, následně se rozhodnete, zda koupíte, nebo ne. Činnost vašeho mozku se v principu neodlišuje od činnosti mozku paleolitického předka, až na sítě, vzniklé učením, jejichž funkce je podkladem čtení, psaní a složitějšího počítání.

Mozek je evoluční nástroj biologického přežití,

nikoli filosofujícího přemítání, to je až kulturní vymoženost. Některým lidem mozek v obou směrech funguje lépe než lidem jiným. Mozek totiž nemusí informace zjistit, protože v prostředí nejsou. Nebo informace v prostředí

jsou, ale mozek je není schopen rozlišit. Popřípadě informacím nevěnuje pozornost, nebo je zpracuje mylně. Nejhorší je, když je zpracuje stupidně (viz kap. Stupidita). Potká vás to v životě mockrát. Zkuste přežít. Přežijete-li, zapamatujte si to a nic si nevyčítejte. V průběhu posledních přibližně 70–100 tisíc let vytvořila koevoluce genů a kultury současný jazyk a řeč. K nim všechny technické znalosti a dovednosti. A také hudbu, tanec a výtvarné umění. Po vynálezu zemědělství, tedy v průběhu posledních přibližně 10 tisíc let, koevoluce genů a kultury vytvořila sociální instituce, čtení, psaní, drama, literaturu včetně poezie, prosociální náboženství, přičemž „prosociální“ znamená „udržující skupinu pohromadě“. A zdokonalila ekonomické, právní, politické, morální i estetické rozhodování, s nimi vytvořila filosofii a vědu.

Bio-psycho-sociální model

mluví o prolínání Světa 1, 2, 3 (viz kap. Bůh), a naopak. Cokoli se stane ve světě molekul odpovídajících genům v mozkových neuronech, projeví se ve stavbě a funkci neuronálních sítí, a to může na oplátku ovlivnit jedincovo chování. Důsledkem pak bývá proměna chování členů jedincovy sociální sítě. A naopak: události v lidské sociální síti, na které jedinec nemá žádný vliv, se během stovek milisekund mohou projevit v jeho mozku až k úrovni genů. Stačí, když si představíte, že máte životní úspory v bance, ráno otevřete noviny a zjistíte, že banka zkrachovala. Během 300 milisekund budete v těžkém stresu.

Pravděpodobně nejlepší odpověď na otázku „Kam jdeme?“

říká: „Tam, odkud jsme přišli“, s vědomím, že do stejné řeky dvakrát nevstoupíte. Vzešli jsme z přírody, jako jedinci i jako druh, takže se do ní vrátíme. Pro jakýkoli druh, takže i pro nás, platí delta t argument vytvořený fyzikem Johnem Richardem Gottem III. Náš druh někdy vznikl, a tudíž někdy zanikne. V současnosti jsme v čase t nyní. Koperníkův princip praví, že čas t nyní není nic výsadního a jeho poloha mezi t začátek a t konec je náhodná. Pak platí, že s pravděpodobností 95 % dosáhne dolní mez naší existence 1/39 trvání naší minulosti a horní mez dosáhne 39× dobu trvání naší minulosti. Jestliže náš druh vznikl před 200 tisíci let, je dolní mez jeho existence 5100 let, horní mez 7,8 milionů let. Samozřejmě, že s Gottovým argumentem (P5, s. 387) spousta lidí nesouhlasí. Mohou z něj mít strach. S ohledem na vztahy mezi mocenskými elitami a na jaderné zbrojení je možné, že bude dolní mez podstatně kratší. V madridské galerii Prado je Goyův obraz Pes. Podívejte se na něj. Mluví o lidech.